

*Швирков О.І. – докторант
(Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна)*

ДЕМОКРАТІЯ ЯК НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ПРОГРАМА

Як відомо, історію науки І. Лакатос представляв як процес поступової зміни однієї науково-дослідницької програми іншою. Подібна програма, на його думку, складається з твердого ядра – набору якихось наріжних для даної теорії положень, які заборонено в рамках цієї теорії ставити під сумнів, – і поясу гіпотез *ad hoc*, покликаних захищати ядро від спростування. До структури програми входять також негативна і позитивна евристики. Негативна евристика забороняє піддавати критиці в рамках програми положення, що утворюють її тверде ядро. Позитивна евристика – це принципи досліджень, що проводяться в рамках даної програми. У деякий момент часу може існувати декілька науково-дослідницьких програм, що борються одна з одною. У ході цієї боротьби, як правило, на перший план поступово виходить одна з них, решта ж відтісняється на периферію. Програма є теоретично прогресивною, якщо кожна нова теорія, що з'являється в її рамках, має якийсь додатковий емпіричний зміст порівняно з попередньою теорією, тобто передбачає деякі нові, раніше невідомі факти. Програма буде емпірично прогресивною, якщо якась частина цього додаткового змісту є підкріпленою, тобто кожна нова теорія дійсно веде до відкриття нових фактів. Науково-дослідницька програма буде прогресивною, якщо вона і теоретично, й емпірично прогресивна. Якщо ні – регресивною.

Якщо застосувати апарат теорії Лакатоса до теорії демократії, можна отримати досить цікаві результати.

«Тверде ядро» даної програми складають наступні положення:

- визнання народу джерелом влади, сувереном у державі;
- рівноправ'я громадян як початковий соціальний стан;
- підпорядкування меншини більшості при ухваленні рішень і їх виконанні;
- виборність основних органів держави.

Негативна евристика цієї програми, очевидно, забороняє ставити під сумнів ці положення, як кожне окремо, так і всі разом.

Практично всі політологічні теорії починалися зі створення якоїсь ідеальної моделі суспільства або держави. Ця модель базувалася на якихось абстрактних принципах. Ця модель потім починала впроваджуватися в життя. В результаті цього впровадження суспільство певним чином трансформувалося. Природно, модель ніколи не могла бути втілена ідеально, або ж просто не враховувала багатьох важливих чинників. Тут могли бути два варіанти. Перший: система, в основу якої була покладена дана модель, виявлялася життєздатною і тією чи іншою мірою задовольняючою абстрактним принципам, покладеним в основу моделі. Другий: система виявлялася нежиттєздатною (хоча абстрактні принципи, що були покладені в основу моделі, і не були дискредитовані). У першому випадку подальша робота вчених полягає в тому, щоб визначити, або в чому модель не зовсім правильна, або чому модель не була до кінця реалізована. У другому випадку починається робота зі створення принципово нової моделі, що базується на тих самих абстрактних принципах. Або самі принципи піддаються перегляду. Чи можна стверджувати, що абстрактні принципи повинні бути включені в ядро програми? Швидше за все, ні. Ці самі принципи цілком можуть стати базовими для зовсім іншої програми, програми, що має зовсім інше ядро.

Тепер щодо теорії демократії. Виділяють її нормативну та емпіричну частини. Нормативна частина – це первинна базова модель, що малює ідеальне демократичне суспільство. Емпірична – це теорії, які описують і аналізують той стан речей, до якого привели спроби реалізації моделі.

Прогресивний зсув проблем у випадку теорії демократії слід розглядати в контексті розрізнення нормативної та емпіричної частин. У разі емпіричної частини прогресивний зсув проблем розуміється так само, як і в природничих науках. Щодо нормативної частини ситуація виглядатиме інакше. Оскільки нормативна частина теорії включає своїм найважливішим компонентом опис бажаного стану суспільства,

про прогресивний зсув проблем слід вести мову тоді, коли реалізація відповідної моделі приводить до такого стану суспільства, який найбільшою мірою відповідає цьому описові. Кожна нова модифікація базової моделі буде прогресивною, якщо вона сприятиме при своєму втіленні все більшій відповідності суспільства опису, що дається базовою моделлю. Відповідно позитивною евристикою в цьому випадку буде комплекс методів, сприяючих досягненню такого стану суспільства.

Важливим є питання про співвідношення нормативної та емпіричної частин. Очевидно, що при її зародженні масова частка першої значно більша за іншу. У міру втілення теорії співвідношення масових часток істотно змінилася: нормативна частина практично не збільшувалася, а емпірична розросталася.

Про те, що можливості тієї або іншої програми вичерпуються, можна судити по стабільному збільшенню кількості гіпотез *ad hoc*, що генеруються. За генерацію таких гіпотез у випадку теорії демократії відповідає емпірична частина теорії. Головне ж завдання емпіричної частини – пошук причин, через які ті або інші з цих положень не «спрацювали».

Найчастіше нормативну частину теорії, програми демократії розвивали і розвивають філософи та політологи. Навпаки, емпіричну – соціологи. За останні 50-60 років серйозні праці з теорії демократії найчастіше писали саме ці останні. Це свідчить про наявність великої кількості фактів, які змушують пристосовувати базову нормативну теорію до реальності, або, точніше, пристосовувати реальність до теорії. Нормативна ж частина теорії за останнє сторіччя практично не розвивалася.

Все це є ознаками того, що теорія демократії як науково-дослідницька програма багато в чому себе вичерпала. Втім, це не означає, що в найближчому майбутньому так звані демократичні режими почнуть руйнуватись або навіть занепадати. Проте власне теорія буде все більше і більше в'язнута в «контрприклад». Все менше і менше серйозних учених присвячуватиме себе розробці теорії демократії. Так само слід чекати появи нової, конкуруючої програми.

Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм : матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Ред.кол.: Є.О. Лебідь, А.Є. Лебідь. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 89-91.